

نقش میانجی حمایت اجتماعی ادراک شده و احساس کنترل در ارتباط بین مشارکت اجتماعی و رضایت از زندگی سالمندان

شهلا امینی پیرجل^۱

کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی، دانشگاه زنجان

چکیده

هدف: هدف این پژوهش، تبیین و مدل سازی روابط ساختاری میان مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی ادراک شده و احساس کنترل با رضایت از زندگی در سالمندان شهر تهران بود تا نقش های میانجی دو سازه اخیر به دقت مورد ارزیابی قرار گیرند. روش شناسی: طرح تحقیق کاربردی و از نوع همبستگی (مدل سازی معادلات ساختاری و تحلیل مسیر) بود. جامعه آماری شامل سالمندان شهر تهران بوده و نمونه گیری به روش تصادفی خوشه ای چندمرحله ای انجام شد. ابزارهای اندازه گیری شامل مقیاس های استاندارد متغیرهای پژوهش بودند. اعتبار مدل اندازه گیری بر اساس شاخص های روان سنجی بالا تأیید شد: آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی (CR) بالاتر از و میانگین واریانس استخراج شده (AVE) بالاتر از نشان دهنده پایایی و روایی همگرای قوی سازه ها بود. یافته ها: نتایج تحلیل مسیر نشان دهنده یک مدل ساختاری معنادار بود:

۱. احساس کنترل با قوی ترین ضریب مسیر، بهترین پیش بین مثبت رضایت از زندگی است. ()
۲. حمایت اجتماعی ادراک شده به طور مثبت با رضایت از زندگی () و احساس کنترل () در ارتباط است.
۳. مشارکت اجتماعی با رضایت از زندگی () و احساس کنترل () دارای رابطه مستقیم منفی و معنادار (هرچند با ضریب پایین) بود.
۴. نقش های میانجیگری کامل و جزئی حمایت اجتماعی ادراک شده و احساس کنترل در ارتباط بین متغیرها تأیید شد. نتیجه گیری: بر خلاف پیش بینی نظریه های فعالیت، اثر مستقیم مشارکت اجتماعی بر رضایت از زندگی در این جامعه منفی است. این امر حاکی از آن است که کیفیت، اختیاری بودن و لذت بخش بودن مشارکت، عاملی تعیین کننده تر از صرف حضور است. مداخلات باید بر تقویت حس عاملیت و شبکه حمایتی کارآمد متمرکز شوند. کلیدواژه ها: حمایت اجتماعی ادراک شده، احساس کنترل، مشارکت اجتماعی، رضایت از زندگی، تحلیل مسیر، سالمندی.

مقدمه

۱. مقدمه و مرور ادبیات

۱.۱. کلیات

دوره سالمندی با توجه به افزایش امید به زندگی و رشد جمعیت سالمند، به یک حوزه حیاتی در سیاست گذاری های بهداشتی و اجتماعی تبدیل شده است. **رضایت از زندگی** به عنوان ارزیابی ذهنی کلی فرد از زندگی خود، شاخص اصلی موفقیت در سازگاری با فرآیند پیری است.

۱.۲. چارچوب نظری

پژوهش حاضر بر اساس این دیدگاه است که بهزیستی سالمندان یک پدیده چندبعدی است که از تعامل عوامل رفتاری (مشارکت اجتماعی) و عوامل شناختی-اجتماعی (حمایت ادراک شده و کنترل) حاصل می شود.

۱.۲.۱. مشارکت اجتماعی در سالمندی: پارادوکس فعالیت

نظریه فعالیت (Activity Theory) پیشنهاد می کند که سطح فعالیت باید در سالمندی حفظ شود. با این حال، مطالعات اخیر، از جمله نتایج این پژوهش، نشان می دهند که صرف کمیت فعالیت ممکن است به اندازه کیفیت آن، تأثیر مثبتی نداشته باشد. در برخی شرایط، مشارکت بیش از حد یا اجباری می تواند به کاهش منابع انرژی و افزایش استرس منجر شود.

۱.۲.۲. حمایت اجتماعی ادراک شده (واسطه اجتماعی)

حمایت اجتماعی ادراک شده نه تنها یک منبع برای مقابله با استرس است، بلکه یک عامل روانشناختی مثبت محسوب می شود. درک این که فرد در شبکه اجتماعی خود ارزشمند و مورد توجه است، مستقیماً بر عواطف مثبت و ارزیابی زندگی تأثیر می گذارد.

۱.۲.۳. احساس کنترل (واسطه شناختی)

نظریه انتخاب بهینه سازی همراه با جبران (SOC) تأکید می کند که با کاهش منابع فیزیکی، توانایی حفظ کنترل شخصی و خودمختاری کلید اصلی بهزیستی موفق است. در این پژوهش، احساس کنترل به عنوان یک فیلتر شناختی عمل می کند که نحوه درک فرد از فعالیت های اجتماعی و منابع حمایتی را تعیین می کند.

۱.۳. مدل مفهومی پژوهش

ما فرض کردیم که مشارکت اجتماعی از طریق تقویت یا تضعیف حمایت اجتماعی ادراک شده و احساس کنترل، بر رضایت از زندگی سالمندان اثر می گذارد.

۲. روش شناسی پژوهش

۲.۱. طرح و جامعه آماری

طرح پژوهش: پژوهش کاربردی از نوع همبستگی با استفاده از مدل سازی معادلات ساختاری (SEM). **جامعه آماری:** کلیه سالمندان ساکن در شهر تهران (سال ۱۴۰۲).

۲.۲. نمونه گیری

روش نمونه گیری: تصادفی خوشه ای چندمرحله ای برای افزایش روایی بیرونی و اطمینان از پوشش مناطق مختلف اجتماعی-اقتصادی. **حجم نمونه:** حجم نمونه با توجه به پیچیدگی مدل ساختاری و تعداد متغیرهای مشاهده شده (طبق قواعد مدل سازی ساختاری، معمولاً) انتخاب شد.

۲.۳. ابزارهای اندازه گیری

در جدول زیر خلاصه ای از ابزارهای مورد استفاده و ویژگی های روان سنجی مستخرج از پایان نامه آمده است:

جدول ۱: ابزارهای اندازه گیری و شاخص های روان سنجی

متغیر	ابزار اندازه گیری	شاخص روایی همگرا ((AVE شاخص پایایی ترکیبی ((CR
رضایت از زندگی	مقیاس SWLS	
حمایت اجتماعی ادراک شده	مقیاس MSPSS	
احساس کنترل	مقیاس احساس کنترل	

متغیر ابزار اندازه گیری شاخص روایی همگرا ((AVE شاخص پایایی ترکیبی ((CR

مشارکت اجتماعی پرسشنامه مشارکت اجتماعی

نکته ویرایشی (مطابق با عکس): تمامی شاخص های پایایی (آلفای کرونباخ و CR) و روایی همگرا (AVE) برای این پژوهش، مقادیر بالاتر از حد پذیرش (و) را نشان داده اند.

۲.۴. تحلیل داده ها

از روش تحلیل مسیر (Path Analysis) در چارچوب SEM برای برآورد ضرایب استاندارد مسیر () و آزمون روابط مستقیم و غیرمستقیم (میانجیگری) استفاده شد.

۳. یافته های پژوهش

۳.۱. برازش مدل و روابط مستقیم

مدل پیشنهادی با داده ها برازش مناسبی داشت (شاخص های GFI، CFI و RMSEA در محدوده های استاندارد قرار گرفتند). جدول ۲، نتایج تحلیل مسیر را به صورت تفصیلی نمایش می دهد:

جدول ۲: ضرایب مسیر استاندارد () و سطح معناداری روابط

مسیر علی (تأثیر متغیر مستقل بر وابسته)	ضریب مسیر	سطح معناداری	تی-آستاتیک	نتیجه گیری از رابطه
	((	((	((t))	
احساس کنترل رضایت از زندگی		بالا		مستقیم، مثبت و قوی (حیاتی)
حمایت اجتماعی ادراک شده رضایت از زندگی		بالا		مستقیم، مثبت و قوی
حمایت اجتماعی ادراک شده احساس کنترل		متوسط		مستقیم، مثبت
مشارکت اجتماعی رضایت از زندگی		متوسط		مستقیم، منفی و معنادار

مسیر علی (تأثیر متغیر مستقل بر وابسته)	ضریب مسیر)	سطح معناداری)	تی-آستاتیک)t	نتیجه گیری از رابطه
مشارکت اجتماعی احساس کنترل		متوسط	مستقیم، منفی و معنادار	
مشارکت اجتماعی حمایت اجتماعی ادراک شده	نا معنادار	پایین	عدم رابطه معنادار	

۳.۲. تحلیل نقش میانجیگری

نتایج آزمون غیرمستقیم (میانجیگری) نشان داد که:

- احساس کنترل نقش میانجی جزئی در رابطه مشارکت اجتماعی و رضایت از زندگی ایفا می کند.
- حمایت اجتماعی ادراک شده نقش میانجی جزئی در رابطه مشارکت اجتماعی و رضایت از زندگی ایفا می کند.

مهم ترین یافته: احساس کنترل قوی ترین تأثیر را بر رضایت از زندگی دارد. همچنین، رابطه مستقیم منفی مشارکت اجتماعی با هر دو سازه درونی (کنترل و رضایت) یک یافته غیرمنتظره و مهم است.

۴. بحث و نتیجه گیری

۴.۱. بحث و تفسیر روابط قوی

یافته ها بر اهمیت حیاتی دو سازه روانشناختی درونی در بهزیستی سالمندان صحنه می گذارند:

۱. اولویت احساس کنترل: ضریب تأکید می کند که توانایی درک شده برای تأثیرگذاری بر نتایج زندگی، اصلی ترین موتور محرک رضایت در این دوره است. این نتیجه لزوم حفظ خودمختاری در سیاست های حمایتی از سالمندان را بیش از پیش تقویت می کند.
۲. اهمیت ادراک حمایت: رابطه قوی حمایت اجتماعی ادراک شده () نشان می دهد که منابع عاطفی و شناختی درک شده توسط فرد (و نه صرفاً دسترسی عینی به کمک)، یک نیروی محافظتی قدرتمند محسوب می شود. همچنین، حمایت ادراک شده به طور مثبت، احساس توانمندی و کنترل فرد را افزایش می دهد ().

۴.۲. تفسیر رابطه متناقض مشارکت اجتماعی

یافته رابطه منفی و معنادار مشارکت اجتماعی با رضایت و کنترل (و) یک پارادوکس در زمینه سالمندی ایرانی ایجاد می کند. این پدیده را می توان این گونه تبیین کرد:

- **بار عاطفی/ فشاری:** در بافت فرهنگی-اجتماعی تهران، ممکن است برخی فعالیت های اجتماعی برای سالمندان (به ویژه با وضعیت جسمی یا اقتصادی ضعیف)، به جای لذت، بار اضافی، فشار مالی یا وظیفه اجتماعی ناخواسته به همراه داشته باشد.
- **تهدید کنترل:** مشارکت در فعالیت هایی که متناسب با توانایی های فعلی فرد نیست یا به او یادآوری کننده کاهش توانایی هاست، می تواند به جای تقویت، احساس کنترل و عاملیت را تضعیف کند.
- **کیفیت در برابر کمیت:** این یافته قویاً از لزوم تمرکز بر کیفیت، اختیاری بودن و لذت ذاتی فعالیت های اجتماعی به جای صرف افزایش تعداد ساعات مشارکت حمایت می کند.

۴.۳. نتیجه گیری نهایی

مدل نهایی تأیید می کند که رضایت از زندگی در سالمندان تهران عمدتاً از طریق درونی سازی منابع (کنترل و حمایت ادراک شده) تعیین می شود. سیاست گذاران باید تمرکز خود را از "فقط فعال بمانید" به "احساس کنترل و حمایت را حفظ کنید" تغییر دهند.

۵. محدودیت ها و پیشنهادهای پژوهشی

۵.۱. محدودیت های پژوهش

۱. **طرح پژوهشی:** همبستگی بودن پژوهش، امکان استنتاج علی قاطع را محدود می کند.
۲. **سوگیری گزارشگری:** متغیرهای مورد مطالعه (رضایت، کنترل، حمایت) خود-گزارش دهی بوده و مستعد سوگیری مطلوبیت اجتماعی هستند.

۵.۲. پیشنهادها

- انجام مطالعات آزمایشی و مداخله‌ای که با هدف تقویت مستقیم احساس کنترل (مانند آموزش مهارت‌های تصمیم‌گیری یا برنامه‌ریزی شخصی)، تأثیر آن بر رضایت از زندگی مورد ارزیابی قرار گیرد.
- بررسی تأثیر تعدیل‌کننده سلامت جسمانی و وضعیت اقتصادی بر رابطه منفی مشارکت اجتماعی و رضایت از زندگی.
- انجام پژوهش‌های کیفی برای کشف دلایل ذهنی و فرهنگی مرتبط با رابطه منفی مشارکت اجتماعی.

۶. منابع (References)

۱. امینی پیرجل، ش. (۱۴۰۲). نقش میانجی حمایت اجتماعی ادراک شده و احساس کنترل در رابطه بین مشارکت اجتماعی و رضایت از زندگی سالمندان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه زنجان، دانشکده علوم انسانی، گروه روانشناسی عمومی.
۲. کاظمی، م.، و یوسفی افراشته، م. (۱۴۰۱). بررسی مدل‌های ساختاری عوامل تعیین‌کننده رضایت از زندگی در سالمندان ایرانی. فصلنامه سالمندی ایران، ۱۸(۳)، ۵۶-۶۹.
۳. دیباج، ا.، و حسینی، م. (۱۳۹۸). تحلیل ساختاری عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی سالمندان: تأکید بر کنترل ادراک‌شده و حمایت. مجله روانشناسی سلامت، ۸(۱)، ۴۳-۵۵.
۴. رضایی، م.، و بهرامی، ع. (۱۳۹۶). نقش واسطه‌ای خودکارآمدی در ارتباط بین فعالیت‌های اوقات فراغت و بهزیستی در دوره سالمندی. پژوهش‌های روانشناختی، ۲۰(۲)، ۱۲-۲۵.
۵. Baltes, M. M. (۱۹۹۰) & Baltes, P. B. Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful Aging: Perspectives from the Behavioral Sciences* (pp. ۱-۳۴). Cambridge University Press.
۶. Griffin, S. (۱۹۸۵) & Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, ۴۹(۱), ۷۵-۷۷.
۷. Firth, K. M. (۲۰۰۴) & Lachman, M. E. The adaptive nature of control in older adults' lives. *Journal of Personality*, ۷۲(۶), ۱۲۲۲-۱۲۹۱.
۸. Farley, G. K. (۱۹۸۸) & Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. multidimensional scale of perceived social support. *Assessment*, ۵۲(۱), ۴۱-۴۳.

۹. The determinants of the quality of life in **Grundy, E. (۲۰۱۸) & ,Bowling, A** .older age: A systematic review *European Journal of Ageing* .(۳)۱۵, ۲۴۴۲۳۱-.
۱۰. Happiness is everything, or is it? Explorations on the **Ryff, C. D. (۱۹۸۹)** . meaning of psychological well-being *Journal of Personality and Social Psychology* .۱۰۸۱۱۰۶۹, (۶)۵۷.
۱۱. Social participation, social integration, and **Wikman, A. (۲۰۱۶) & ,Step toe, A** . biomarkers of inflammation and cardiovascular risk in older adults *Proceedings of the National Academy of Sciences* .۱۰۵۱۹۱۰۵۱۴, (۳۸)۱۱۳.
۱۲. Social relations: An aging perspective. In J. E. Birren **Antonucci, T. C. (۲۰۰۱)** . (۳rd ed., pp. ۴۲۷- *Handbook of the Psychology of Aging* ,K. W. Schaie (Eds.) & .۴۵۳).
۱۳. The causal link between social support and psychological **Krause, N. (۲۰۰۵)** . distress in late life: the role of religious involvement *Research on Aging* .(۱)۲۷, ۱۴۷۱۲۶-.